

Adattárak a XVI—XVII. századi magyarországi könyvtárakról (Bibliográfiai szemle)

Könyv-, könyvtár- és művelődéstörténészek érdeklődésére számot tartó bibliográfiai sorozatot indított útjára az évtized elején a szegedi tudományegyetem könyvtártörténeti kutatócsoportja:

Könyvtártörténeti füzetek: Könyvjegyzékek bibliográfiája /kiadja a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára és I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke. — Szeged : JATE, 1981— . 6-8 db.; 15x21 cm. ISBN 963 481 233 3 fűzött : ár nélkül

1. Magángyűjtemények Magyarországon, 1551—1721 / [Összeállította ... Font Zsuzsanna, Herner János, Kokas Károly, Monok István]; [szerkesztette Monok István.] — 1981. — XXIX, 219 p. Példányszám: 500. — ISBN számot nem közöl.

Ismertette:

Hiller István = Könyvtáros. 32. évf. 12. sz. (1982. dec.) p. 755.

The Library. 4. ser. no. 2. (1983). p. 200-201.

Walther, Karl Klaus = Zentralblatt für Bibliothekswesen. 97. Jg. Nr. 4. (1983.) p. 185-186.

János István = Hungarológiai Értesítő. 5. évf. 3/4. sz. (1983). p. 109.

Tóth András = Könyvtáros. 35. évf. 1. sz. (1985. jan.) p. 40-41.

2. Magángyűjtemények Nyugat-Magyarországon, 1555—1721 / [összeállította ... Bariska István, Kovács József László, Ötvös Péter, Tirnitz József]; [szerkesztette Monok István]. — 1982. — XVIII, 161 p. Példányszám: 500. ISBN 963 481 231 7

Ismertette:

Hiller István = Könyvtáros. 32. évf. 12. sz. (1982. dec.) p. 755.

The Library. 4. ser. no. 2. (1983). p. 200-201.

Walther, Karl Klaus = Zentralblatt für Bibliothekswesen. 97. Jg. Nr. 4. (1983). p. 185-186.

János István = Hungarológiai Értesítő. 6. évf. 3/4. sz. (1984). p. 96.

Tóth András = Könyvtáros. 35. évf. 1. sz. (1985. jan.) p. 40-41.

3. Magángyűjtemények Magyarországon, 1545—1721 / [összeállította Herner János, Monok István]; [szerkesztette Herner János]. — 1983. — XX, 172 p. Példányszám: 600. ISBN számot nem közöl.

Ismertette:

Tóth András = Könyvtáros. 35. évf. 1. sz. (1985. jan.) p. 40-41.

János István = Hungarológiai Értesítő. 7. évf. 3/4. sz. (1985). p. 101.

4. Magángyűjtemények a királyi Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben, 1533—1721 / [összeállította Font Zsuzsanna, Herner János, Katona Tünde, Keveházi Katalin, Kiss Éva, Kokas Károly, Latzkovits Miklós, Monok István, Rideg László, Varga András]; [szerkesztette Herner János, Monok István]. — 1985. — XVIII, 190 p. Példányszám: 600. ISBN 963 481 267 7

E nemzetközileg is számontartott sorozat célja a levéltárakban föllelhető könyvjegyzékek — legalább öt könyvet fölsoroló listák — bibliográfiai nyilvántartása és közzététele, hogy a szakkutatók kiegészítéseivel minél teljesebb föltárást lehessen biztosítani.

A füzetek egymásutániségát nem elvi megfontolás, hanem a földolgozás gyakorlati szempontjai adják. Külön füzet készül az intézményi könyvtárak jegyzékeiről, s a magánkönyvtári kötetek közül is csak a 2. válik ki. Sopronban ugyanis olyan jelentős könyvlisták kerültek elő a városi jegyzőkönyvek 1616 és 1721 közötti anyagából, hogy egyéb helyi, valamint kőszegi és modori (ma a csehszlovákiai Modra) adatokkal kiegészítve Nyugat-Magyarországot reprezentáló kötet készülhetett. A többi magánkönyvtári füzet a kutatás adott fázisában rendelkezésre álló könyvjegyzékeket rögzíti az iratok létrejöttének időrendjében.

Az összeállítók megadják a keletkezés évén kívül az irat jellegét (adomány, hagyatkozás, árverési katalógus stb.), a könyvjegyzék tételszámát, a könyvekről közölt adatok típusát, főbb tartalmi jellemzőit, az esetleges közlés bibliográfiai adatait, az irat lelőhelyét, s a könyvek tulajdonosának nevét és a jegyzetekben bármi egyéb e témába vágó adatot, tudnivalót. Mindegyik füzet kiegészül a személy- és helyneveket tartalmazó mutatóval.

Ezzel kapcsolatban megemlítem, hogy a helynévmutató szerkesztési elveivel nem értek egyet. Ez ugyanis a bibliográfiai tételekben bárhol előforduló helynevet rögzíti. Ez pl. Budapest estében úgy fest, hogy a fölsorolt 17 tételszám közül négy vonatkozik a könyvtár tulajdonosának illetőségére (3 budai, egy pedig pesti polgár — ezt sem szerencsés

Budapest alatt egyesíteni); két tételszám vonatkozik az irat lelőhelyére, mert az adott intézmény nevében szerepel a Budapest szó; egy esetben a jegyzetben előforduló hasonló intézménynévre és tíz[!] tételszám csak a szövegben közölt bibliográfiai hivatkozásként szereplő könyv *megjelenési helyét* mutatózza. Ez utóbbi véleményem szerint teljesen fölösleges, hisz senkinek semmilyen információval nem szolgál, viszont terheli a mutatót, kényelmetlenné teszi a visszakeresést a sok ballaszt miatt.

De az intézményneveknél is esetlegesség mutatkozik. A Szegedi Egyetemi Könyvtár bekerült *Szeged* alatt a mutatóba, de a József Attila Tudományegyetem már nem, mivel nem szerepel elnevezésében a helynév. Mivel a lelőhelyeknek külön mutatójuk van, az intézménynevek ilyen indexelését fölöslegesnek tartom. És máris csak három tételszámot kellett volna föltüntetni *Buda* és egyet *Pest* alatt.

Mint az a kiadványok sokszorosított jellegéből is kitűnik, a kutatócsoport ezeket *kézirat gyanánt* adja közre. Mind az 1. kötet előszavát író Keserű Bálint, mind a bevezetést író Monok István hangsúlyozzák, hogy a kiadványsorozat csak melléktermék. Igazi céljuk az itt föltérképezett könyvjegyzékek teljeskörű földolgozása, s ezért kérik az olvasóktól a hibák korrekcióját és az anyag kiegészítését.

Ilyen előzmények, előmunkálatok után került sor egy már élő sorozat fölhasználására a fönti cél érdekében. A József Attila Tudományegyetem I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke gondozásában jelent meg 1965 óta az *Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* című sorozat Keserű Bálint szerkesztésében. Ennek második tíz kötetét ajánlotta föl a sorozatszerkesztő az összegyűjtött könyvtártörténeti adatok, anyagok publikálására. Ezirányú elképzelését a 11. kötet kiadói jegyzetében és a 13. kötet utószavában fogalmazta meg Keserű Bálint.

A sorozat természetesen ezúttal is csak a keretet jelenthette, a kiadás költségeit, akárcsak az addig megjelent köteteknél, most is darabonként kellett előteremteni. Könyvkiadói alap, könyvkereskedelmi kapcsolat nélkül merész elképzelés volt, de az eddig napvilágot látott négy könyv a vállalkozókészséget dicséri.

Elsőként egy többé-kevésbé szerzői gyűjteménynek tekinthető kötet jelent meg:

A magyar könyvkultúra múltjából : Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése / [sajtó alá rendezte és a függelékét összeállította Herner János, Monok István]; [közvetteszi a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára és az I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke]. Szeged : JATE, 1983. 645 p. 25 cm. — (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, ISSN 0230-8495; 11.) Példányszámot nem közöl. ISBN 963 481 236 8 fűzött : 168,- Ft.

Ismertette:

D. B. = Vjesnik Bibliotekara Hrvatska. — God 26. br. 6. (1982). p. 247. — Szerző: Budisa, Drazen

Kovács Sándor Iván = Népszabadság. 42. évf. 37.sz. (1984. febr. 14.) p. 7.

American Notes and Queries. Vol. 22. no. 9/10. (May/June 1984). p. 147—148.

Tóth András = Könyvtáros. 35. évf. 1. sz. (1985. jan.) p. 41-42.

Alexa Károly = Hungarológiai Értesítő. 7. évf. 3/4. sz. (1985). p. 117—118.

Borsa Gedeon = Magyar Könyvszemle. 102.évf. 1. sz. (1986). p. 82—84.

Ötvös Péter = Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tom. 21. (1985). p. 324-325.

S. Varga Katalin = Irodalomtörténet. 69/70. évf. 2. sz. (1987/1988). p. 366—368.

Ez lényegében Iványi Béla korábban már megjelent írásait gyűjti egybe, kiegészítve a *Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon* második részének kéziratban maradt töredékével. Ezekhez csatlakozik függelékként három magánkönyvtár és egy jezsuita rendház könyvgyűjteményének jegyzéke, valamint a Batthyányak 16—17. századi levelezése könyvekre vonatkozó részleteinek közlése. Végül Iványi Béla munkásságának bibliográfiája, lelőhely- valamint személy- és névmutató zárja a kötetet.

A lelőhelymutató nem eléggé áttekinthető, értelmezhető, az alárendelés helyenként nem észlelhető, az iratok tétel-, illetve oldalszámai nem különböztethetők meg. A személy- és helynévmutató gazdaságosan, jól szerkesztett, a tájékozódáshoz nélkülözhetetlen térképét adja a

kötetnek. Kár, hogy nem a könyvtári, nemzetközi betűrendet használja, így a *c* és *cs*, valamint a *z* és *zs* fölöslegesen különválnak. Egy nemzetközi anyagot közlő, nemzetközi érdeklődésre számot tartó kötet esetében nem helyénvaló a magyar betűrend.

Másodikként a 16—17. századból a Zsámboki- és Zrínyi-könyvtár mellett harmadikként fennmaradt nagy magánkönyvtár jegyzéke jelent meg:

A Dernschwam-könyvtár : Egy magyarországi humanista könyvjegyzéke / [kísérőtanulmánnyal közreadja Berlász Jenő]; [sajtó alá rendezte és a mutatót készítette Keveházi Katalin, Monok István]; [munkatárs Varga András]; [készült a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárában és az I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tan-székén]. Szeged : JATE, 1984. 343 p., ill. 25 cm. — (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, ISSN 0230—8495; 12.) Példányszám: 1000. ISBN 963 481 187 6 fűzött: 115,- Ft.

Ennek német nyelvű kísérőszöveggel és címnegyeddal közölt változata:

Die Bibliothek Dernschwam : Bücherinventar eines Humanisten in Ungarn / [Hrsg. von Jenő Berlász]; [Redigiert und das Register zusammengestellt von Katalin Keveházi, István Monok]; [Mitarbeiter András Varga]; [Eine Veröffentlichung der Zentralbibliothek und des Lehrstuls für Ungarische Literaturgeschichte der Attila-József-Universität]; Szeged : JATE, 1984. 304 p., ill. 25 cm. Példányszám: 500. ISBN 963 481 187 6 kötött ár nélkül

Ismertette:

American Notes and Queries. Vol. 22. No. 9/10. (May/June 1984). p. 184.

Tóth András = Könyvtáros. 35. évf. 1. sz. (1985. jan.) p. 42.

Gebauer, Hans Dieter = The Library. 6. ser. no. 7. (1985). p. 371—372.

S. Varga Katalin = Irodalomtörténet. 69/70. évf. 2. sz. (1987/1988). p. 366—368.

E kötetben is szerepel egy korábban már napvilágot látott tanulmány: Berlász Jenő írásának ismételt közzététele, mint azt már az Iványi-kötetnél is tapasztaltuk. Ez a tény arra a csak helyeseltető törekvésre mutat, hogy az érdeklődő, a sorozaton belül egybegyűjtve vehesse kézbe a 16-17. századi magyar könyvkultúrára vonatkozó dokumentumok lehető teljességét. A kötethez itt is alapos mutató járul,

mely az inventáriumban előforduló személy- és helyneveket tartalmazza, többnyire latinos formában.

Az eddigi kötetek mintegy ujjgyakorlatként szolgáltak a harmadik-ként megjelent könyvhöz, mely már teljes egészében a szegedi kutatócsoport munkájának eredményét tükrözi:

Magyarországi magánkönyvtárak I. 1553—1657 / sajtó alá rendezte Varga András; [munkatársak Katona Tünde, Keveházi Katalin, Magyar Márta, Monok István]; [készült a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárában és I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén] Bp. : MTA Kvt.-a; Szeged : [JATE]? 1986. IX, 259 p. 25 cm. (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, ISSN 0230-8495 ; 13.) Példányszám: 800. ISBN 963 481 568 5 (JATE) fűzött : 80,- Ft.

Ismertette:

Nouvelles du Livre Ancien. 1987. No. 49. p. 9—10. Szerző: Bayle, Edith

Szabó Flóris = Irodalomtörténeti Közlemények. 91/92. évf. 3. sz. (1987/1988). p. 370—372.

Rady, Martin = The Slavonic and East European Review. Vol. 66. (1988). p. 267—268.

A kötet 69 magánkönyvtár jegyzékét közli, ennek tekintve minden legalább 5 könyvet felsoroló iratot, hasonlóan a *Könyvtártörténeti Füzetek*ben alkalmazott elvhez.

A tulajdonosok között ismert és ismeretlen személyek egyaránt előfordulnak. Így olyan könyvjegyzék is van, melynek tulajdonosáról csak annyit tudunk, hogy kassai kereskedő volt. De találunk adatot Károlyi Gáspárra, Pázmány Péterre is, Miskolci Csulyak Istvánnak pedig egész könyvtárát megismerhetjük.

A listák után nemcsak azok lelőhelyére, esetleges korábbi közlésére, a kérdéssel kapcsolatos irodalomra találunk adatokat, hanem az összeállítók a tulajdonosról is összefoglalják a föllelhető, illetve legfontosabb életrajzi ismereteket, könyveire vonatkozó egyéb tudnivalókat. A korábbi kötetekhez hasonlóan itt is lelőhelymutatók, valamint a jegyzékekben és a jegyzetekben előforduló személy- és helyneveket tartalmazó betűrendes index zárja a kiadványt.

Negyedikként az északkelet-magyarországi református kollégiumok könyvtárjegyzékei jelentek meg:

Partiumi könyvesházak, 1623—1730 : Sárospatak, Debrecen, Szatmár, Nagybánya, Zilah / sajtó alá rendezte Fekete Csaba, Monok István, Kulcsár György, Varga András; [a kötetet és a mutatót összeállította Monok István, Varga András]; [készült a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárában és I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén]. — Bp. : MTA Kvt.-a ; Szeged : [JATE], 1988. — 588 p., 25 cm. — (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, ISSN O230-8495 ; 14.) Példányszám: 800. ISBN 963 481 568 O (JATE) fűzött: 180,- Ft.

Ismertette:

Kovács Sándor Iván = Népszabadság. — 47. évf. 8. sz. (1989. jan. 10.) p. 7.

A kollégiumi tékák adatait Debrecenben Apáti Miklós és Veresegyházi Tamás, Nagybányán pedig Váradi Ötvös Pál és Viczei Anna könyvtárainak listája egészíti ki. Természetesen több jegyzék (adományok, hagyatékok, vásárlások, leltárak) készült e református könyvtárakról, melyeket keletkezésük időrendjében közölnek az összeállítók. Egyedül Zilah esetében kényszerült a kutatás egyetlen könyvadomány rögzítésével megelégedni.

Sajnos a könyvtárak iratanyagának földolgozása, jegyzetelése nem teljesen egységes a kötetben belül. Sárospatak esetében minden bevezető nélkül — in medias res — az egyes adományozókról, hagyatékozókról találunk adatokat négy és fél oldalon keresztül, ezt követi az iskolai könyvtáros kötelességeivel kapcsolatos, majd a könyvtárosi eskümintát tartalmazó irat közzlése, végül az 1623-ból származó könyvjegyzék leírása következik. Igaz, hogy ezek a szemelvények időrendben sorakoznak, igaz, hogy Iványi Béla is hasonló módon közli a *Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon* anyagát, ám míg ott az egyes iratok tételszámozva elkülönülnek, itt tételszámozás, vagy egyéb jelzés híján összefolynak. Hiányolom a tagolást, pl. az alcímeket, mellyel áttekinthetőbbé lehetett volna tenni a közzlést — a tartalomjegyzékben is!

Hibásnak tartom, hogy Debrecen esetében az adományozók, kölcsönzők életrajzi adatait az iratok szövegeit megelőzve együttesen közlik azért, hogy az iratközzlés folyamatosságát ne törjük meg (278). Ám ezek különálló iratok, folyamtosságukról tehát nem lehet beszélni, a

használó viszont így teljesen fölösleges lapozgatásokra kényszerül. Az ilyen kötetek nem folyamatos olvasásra készülnek. Éppen ezért, a gyors és könnyű eligazodás érdekében a közölt anyag értelemszerű szerkesztése, tagolása elengedhetetlen.

Ez a kiadvány is kiegészül a személy- és helynevek mutatójával, mely itt már számítógéppel készült — a korábbiakhoz hasonló minőségben. Hiába keresem azonban a 433. oldalon jelzett lelőhelymutatókat, így a belső címlap *Mutatók* fölirata is fölöslegesen többszámú.

A sorozatról összefoglaló ismertetések is megjelentek:

A XVI-XVII. század magyarországi olvasmányai / Monok István = Csongrád Megyei Könyvtáros. 17. évf. 1/2. sz. (1985). p. 15-20.

Aufarbeitung und Publikation von ungarischen Bücherverzeichnissen / Katalin Keveházi = Wolfenbütteler Notizen zur Buchgeschichte. 1985. p. 68-77.

Collection des inventaires des livres des XVI-XVIIe siècles a l'Université Attila József de Szeged : Travaux en cours / István Monok = Nouvelles du Livre Ancien. 1986. No. 45. p. 6.

XVI-XVII. századi olvasmánykultúránk / Monok István = Magyar Könyvszemle. 104. évf. 1. sz. (1988). p. 78-82.

Az eddig megjelent négy kötet mind más-más jellegű anyagot tartalmaz, ami arra utal, hogy a munkacsoport tágan értelmezi feladatait. Épp e többfajta metszet (magán-, kollégiumi-, Iványi által kutatott könyvtárak) nélkülözetlenné teszi egy kumulatív index megjelentetését, mely nemcsak az iratok egységes időrendjét adhatná, hanem — Keserű Bálint kiadói jegyzetének, utószavának ígérete szerint — a könyvjegyzékek *azonosított* tételeinek összesített személy- és helynévmutatóját is. Itt kell majd fölhasználni az egyes kötetek mutatóival kapcsolatban elhangzott észrevételeket, elsősorban Borsa Gedeon és Szabó Flóris ismertetéseit.

Külön értéke a csoport munkamódszerének, hogy nem fogad el semmilyen adatot, olvasatot, hanem minden lejegyzést autopszia alapján végez. Ugyanez vonatkozott pl. Iványi Béla adataira is, melyek esetleges tévedéseit jegyzettel javították. Kizárólag a ma már hozzáférhetetlen iratok másolatban, vagy publikációban fennmaradt szövegét közlik változtatás nélkül. Itt kell megjegyeznünk, hogy sajnálatos az erdélyi levéltárak hozzáférhetetlensége a kutatás szempontjából. Annál inkább biztosítani kellene a felvidéki és délvidéki kutatásokhoz

nélkülözhetetlen anyagi segítséget. A korabeli Magyarország eddig nem is sejtett művelődési adatai tárulnak föl nemcsak magyarországi, hanem középeurópai tanulságokkal, sőt kitekintéssel egész Európára. Nem véletlen hát, hogy a szakkritika külföldön is fölfedezte e publikációkat.

Gyuris György

A magyarországi értelmiség a XVII-XVIII. században. Szerkesztette: Zombori István. Szeged, 1984. 151 p. — Az értelmiség Magyarországon a 16-17. században. Szerkesztette: Zombori István. Szeged, 1988. 198 p.

Két Szegeden lezajlott konferencia anyagát kapta kézhez az olvasó, mégpedig öröndetes, és — sajnos — ritka gyorsasággal. Az első könyv az 1984 márciusában Bél Mátyás születésének 300. évfordulójára rendezett konferencia előadásait tartalmazza, a második szegedi ülés apropója Pázmány halálának 350. évfordulója volt 1987 novemberében. A két konferencia deklaráltnan is egymás folytatása, tehát nemigen indokolja semmi, hogy az együttesen elhangzott csaknem 30 előadást, nagyobb felszólalást ne együtt tárgyaljam, még akkor is, ha számomra is nyilvánvaló a részletkérdések felé való arányeltolódás, a második konferencia javára(?).

Szerencsére elmúltak már — ha nem is nyomtalanul — azok az idők, amikor az értelmiség témája még történelmi alapállásból is a nem kívánatos kutatási tárgyakhoz tartozott. Ha az értelmiség-történet legfontosabb kutatójának egyes kiemelkedő személyek életútját, iskolák, nyomdák történetét vesszük, talán nem is látszik akkorának a baj. A múlt század végétől fogva részlettanulmányokban, adalékokban nincsen hiány. Csakhát legalább a francia Annales-iskola óta tudjuk, de tudta ezt már Hajnal István is, az értelmiség valamiféle szociológiai kategória, amely szintetikusán leginkább a társadalomtörténet felől közelíthető meg, írható le. És éppen a legutóbbi időkig alig-alig művelt rendszeres magyar társadalomtörténelmi kutatások hiánya okozza a legtöbb problémát.

Másik alapkérdés, amelyet e két ülészak sem kerülhetett meg: az értelmiség fogalmának historizálása. Vagyis modern értelmiségi paradigmán szűrjük-e át a korabeli társadalmat, vagy azt vizsgáljuk, *akkor* kiket tartottak, neveztek értelmiségieknek. Egyáltalán: a ma is vitatott